

UOT-336.02

Aksiz vergisi: nəzəriyyə və praktika

Məhərrəmov Ramiz Bulut oğlu*

iqtisadiyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Xülasə

Məqalədə aksiz vergisinin tətbiqinin nəzəri məsələləri, müasir dövrdə Azərbaycanda tətbiq edilmiş aksiz vergisinin xüsusiyyətləri açıqlanır, aksiz vergisinin uçotu və vergi-tutma məsələləri açıqlanır, vergi orqanları tərəfindən vergi nəzarəti mexanizminin xüsusiyyətləri, aksiz vergisinin əvəzləşdirilməsi qaydaları göstərilir.

Məqalədə həmçinin vergi hesabatının vaxtında təqdim edilməməsinə, aksiz markası ilə markalanmalı olan məhsulların (malların) belə marka olmadan az miqdarda satılmasına, satış məqsədi ilə saxlanılmasına və ya istehsal binasının hüquqlarından kənara çıxarılmasına görə məsuliyyət tədbirləri açıqlanır, aksiz vergisinin tətbiqinə dair Avropa Şurasının qəbul etdiyi normativ-hüquqi aktlar göstərilir.

Açar sözlər: aksiz, uçot və qeydiyyat, vergitutma, lisenziya, vergi nəzarəti.

1. Giriş

Aksiz aksizli malların satış qiymətinə daxil edilən, aksizli malları istehsal edən və satan vergi ödəyicilərindən tutulan dolayı vergilərdir. Bütün dolayı vergilər kimi aksizlər əmtəənin qiymətini formalaşdırır və faktiki olaraq onun ödənilməsi alıcıların üzərinə keçirilir. Formal olaraq bu verginin ödəyiciləri aksizli mal istehsal və ya satan müəssisələrdir. Lakin aksizin qiyməti əmtəənin qiymətinə daxil edildiyindən, faktiki olaraq onun ödəyiciləri aksizli malların istehlakçılarıdır. Aksiz yüksək rentabelli məhsul istehsalından əldə edilən əlavə mənfəətin bir hissəsinin dövlət büdcəsinə tutulması məqsədilə müəyyən edilir. İqtisadi mahiyyətinə görə aksizlər bir tərəfdən yüksək rentabelli məhsul istehsalından əldə edilən əlavə mənfəətin bir hissəsinin dövlət büdcəsinə tutulması, digər tərəfdən isə sosial cəhətdən zərərli malların istehlakının məhdudlaşdırılması məqsədilə tətbiq edilir.

*Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin Tədris Mərkəzi. Bakı şəhəri, AZ. 1040. Ülvi Rəcəb, 1. ramizvergi@rambler.ru

2. Aksiz vergisi nəzəri müstəvidə

XVII əsrdə dolayı vergitutmanın nəzəri cəhətdən dərk edilməsi dövrü başlanır. Fransız iqtisadçısı F.Demezou 1666-cı ildə yazırdı ki, «təkcə aksiz bütün vergilərin gətirdiyi qədər və ondan da çox gətirə bilər...» [13].

Vergitutmanın problemləri ilə daim olaraq müxtəlif dövrlərin iqtisadçıları, filosofları, dövlət xadimləri məşğul olurdular.

Əmək dəyər nəzəriyyəsinin müəllifi, məşhur ingilis iqtisadçısı U.Petti (1623-1687) özünün «Vergilər və yığımlar haqqında» traktında dolayı vergitutmanın üstünlükləri haqqında yazmışdı. O aksizlərin üstünlükləri haqqında aşağıdakıları qeyd edirdi:

Birincisi, ədalət tələb edir ki, hər bir şəxs istehlak etdiyi qədər vergi ödəməlidir;

İkincisi, əgər bu vergi müntəzəm yığılrsa, qənaətciliklə sərf edilirsə millətin varlanmasına gətirib çıxarır;

Üçüncüsü, heç bir şəxs bir dəfə istehlak etdiyi şeyə görə iki dəfə və ya ikinci dəfə vergi ödəmir.

Dördüncüsü, ödənişin belə bir forması hər an ölkənin inkişafı, iqtisadi artımı, sənayesi haqqında məlumat almasına imkan verir [14].

Vergitutmanın təcrübəsi onun nəzəriyyəsi ilə bircə inkişaf edirdi. Belə ki, 1769-cu ildə Fransanın naziri təyin olunmuş Abbat Terre dolayı vergilərə üstünlük verirdi. O hesab edirdi ki, «xərclərə çəkilən vergilər əziyyətvericidir, onlar tədricən yığılır və hiss olunmur». Abbat Terre dolayı vergilərin diferensiallaşdırılmasını məqsəduyğun hesab edirdi: «İlkin tələbat malları (taxıl) vergidən azad olunmalıdır, heyvanlar çox cüzi vergiyə cəlb olunmalıdır, çaxır nisbətən çox, kobud parçalar çox az, zinət əşyaları çox yüksək və s.» [15].

Aksizin məqsədli şəkildə geniş tətbiqinə Fransada başlanılıb. Valular sülaləsinin ilk kralı olan VI Filipp 1345-ci ildə duz, çaxır və arağa vergi tətbiq etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, fransız dilindən götürülmüş aksiz sözünün mənası «kəsmək» deməkdir. Hal-hazırda dünyanın demək olar ki, əksər ölkələrində aksiz vergisi tətbiq olunur.

Aksizləri digər vergilərdən fərqləndirən əsas xüsusiyyət onların məhdud sayda məhsullara, yeni qanunvericilikdə ciddi surətdə «aksizli» adlanan mallara tətbiq edilməsidir.

3. Azərbaycanada aksiz vergisinin tətbiqi xüsusiyyətləri

Azərbaycan Respublikasında son illər mövcud olmuş vergi qanunvericiliyini təhlil etdikdə görürük ki, bir çox məhsulların adı aksizli malların siyahısından çıxarılmış, aksizlərin dərəcələri isə, demək olar ki, hər il dəyişmişdir. Bu da təbii bir haldır. Dövlət öz vergi suverenliyindən istifadə edərək dəyişən iqtisadi şəraitə uyğun şəkildə aksizlərdən iqtisadi tənzimləmə və fiskal alət kimi istifadə edir.

Azərbaycan Respublikasında 01 yanvar 1992-ci il tarixdən tətbiq edilən aksiz vergisi

əlavə dəyər vergisi ilə birlikdə dövriyyədən vergini əvəz etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi qüvvəyə minənə qədər aksiz vergisi «Aksizlər haqqında» 31 dekabr 1991-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənirdi. Həmin Qanuna əsasən aksizli malların siyahısı və aksiz dərəcələri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyənləşdirilirdi.

2001-ci ildə Vergi Məcəlləsinin qüvvəyə minməsi ilə aksizli malların siyahısı nisbətən məhdudlaşdırılmışdır. Bununla yanaşı əvvəlki qanunvericilikdən fərqli olaraq Vergi Məcəlləsində aksizli malları (xammal və materialları) alan və bu malları vergi tutulan digər aksizli malların istehsalı üçün istifadə edən şəxslərə xammal və materialları alarkən ödənilmiş aksiz məbləğini əvəzləşdirmək və ya geri almaq hüququ verilmişdir. Nəzəri cəhətdən aksiz vergisini istehlakçılar ödəsə də, bu verginin hesablanmasına və ödənilməsinə məsuliyyəti aksizli malların istehsalçıları və idxalçıları daşıyır. Aksizli mallar üzrə daxili istehsalda nəzarəti vergi orqanları, idxal zamanı isə gömrük orqanları həyata keçirirlər.

- 2001-ci ilin yanvarın 1-dən aksizlər artıq Vergi Məcəlləsi ilə tənzimlənməyə başlamış və qüvvədə olduğu dövr ərzində Vergi Məcəlləsinin özünə də çoxsaylı dəyişikliklər olmuşdur. 2001-ci ildə Vergi Məcəlləsinə və 2007-ci ildə qəbul edilmiş əlavə və dəyişikliklərə əsasən Azərbaycan Respublikasında aşağıda göstərilən mallar aksizli mallara hesab edilir:
 - içməli spirt, pivə və spirtli içkilərin bütün növləri;
 - tütün məmulatları;
 - neft məhsulları;
 - minik avtomobilləri (xüsusi nişan və avadanlıqlarla təchiz olunmuş xüsusi təyinatlı avtonəqliyyat vasitələri istisna olmaqla);
 - istirahət və ya idman üçün yaxtalar və bu məqsədlər üçün nəzərdə tutulan digər üzən vasitələr.

1 yanvar 2007-ci ildən Azərbaycan Respublikasına idxal olunan minik avtomobillərinə, istirahət və ya idman üçün yaxtalara və bu məqsədlər üçün nəzərdə tutulan digər üzən vasitələrə cədvəl 1-də göstərilən aksiz dərəcələri tətbiq edilir [1]:

Nazirlər Kabinetinin 8 yanvar 2001-ci il tarixli 10 nömrəli qərarına əsasən, hər bir marka öz təyinatına müvafiq olaraq istifadə olunmalı və «daxili istehsal», «idxal» və «müsadirə» üçün nəzərdə tutulmuş aksiz markalarının rəngləri bir-birindən fərqləndirilməlidir.

Azərbaycan Respublikasında aksiz dərəcələrinin iki növündən istifadə edilir: spesifik və advalor. Spesifik dərəcələr malın hər vahidinə pulla ifadə edilmiş konkret vergi məbləği tətbiq olunarkən istifadə olunur. Advalor dərəcələr isə vergitutma obyektinin dəyərini müəyyən faizinin tutulmasını nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikası ərazisində istehsal olunan içməli spirt, pivə və spirtli içkilərin bütün növlərinə və avtonəqliyyat vasitələrinə spesifik dərəcələr, neft məhsullarına isə advalor dərəcələr tətbiq olunur.

Cədvəl 1. Azərbaycan Respublikasına idxal olunan minik avtomobilləri üzrə aksiz dərəcələri

Vergitutma obyektinin adı	Aksizin dərəcəsi
mühərrikin həcmi 2000 kub santimetrdək olduqda	Mühərrikin həcmnin hər kub santimetrinə görə - 0,15 manat
mühərrikin həcmi 3000 kub santimetrdək olduqda	300 manat + mühərrikin həcmnin 2001-3000 kub santimetr hissəsi üçün hər kub santimetrə görə - 1 manat
mühərrikin həcmi 4000 kub santimetrdək olduqda	1300 manat + mühərrikin həcmnin 3001-4000 kub santimetr hissəsi üçün hər kub santimetrə görə - 2 manat
mühərrikin həcmi 4000 kub santimetrdən çox olduqda	3300 manat + mühərrikin həcmnin 4000 kub santimetrdən çox hissəsi üçün hər kub santimetrə görə - 4 manat
istirahət və ya idman üçün yaxtalar və bu məqsədlər üçün nəzərdə tutulan digər üzən vasitələr	Mühərrikin həcmnin hər kub santimetrinə görə - 1 manat

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi.

Cədvəl 2-də Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər edilməsi barədə 21 oktyabr 2005-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən aksizli malların qiymətləri müəyyən edilmişdir [6]:

Qeyd etmək lazımdır ki, göstərilən dərəcələrdən hər hansı birinin tətbiqi ölkədə aparılan iqtisadi siyasətin təzahürü kimi çıxış edir. Yəni, ölkə daxilində milli istehsalın qorunması və əhalinin sağlamlığının müdafiəsi məqsədilə aksizin dərəcələrindən (spesifik və ya advalor) istifadə etmək olar.

Beynəlxalq təcrübədə belə bir fikir formalaşmış ki, advalor dərəcələrin tətbiqinin əsas üstün cəhətlərindən biri onun əmtəələrin idxalı prosesinin tənzimlənməsində çox təsirli bir vasitə olmasıdır. Həm də bu dərəcələr idxal olunan malların dəyər ifadəsinin artmasına paralel olaraq büdcə daxilolmalarının artmasına şərait yaradır. Advalor dərəcələrlə aksiz vergisinin məbləğinin hesablanması aşağıdakı kimidir:

$$SA = O \times A / 100\% \quad (1)$$

burada, SA – aksizin məbləğini;

O – vergi tutulan əməliyyatın məbləği;

A – aksizin dərəcəsi (faizlə).

Lakin belə bir təhlükə də istisna olunmur ki, iqtisadi böhran baş verdiyi halda bu dərəcələr öz effektivliyini itirir. Yəni, vergitutma obyektini olan əmtəələrin qiymətinin düşməsi daxilolmaların azalmasına gətirib çıxara bilər. Digər tərəfdən, əmtəələrin qiymətinin qalxması daxilolmaların artmasına səbəb olur. Buna baxmayaraq, dünya bazarındaki iqtisadi dəyişənliyin təsiri nəticəsində qabaqcadan proqnozlaşdırılmış büdcə gəlirlərinin artıb-azalması heç də qənaətbəxş sayılmır.

Spesifik dərəcələrin tətbiqi zamanı isə daxilolmaların qiymətdən asılılığı ehtimalı aradan qaldırılmış olur. Bu dərəcələrin tətbiqi həm də idxal zamanı vergidən yayınma hallarının qarşısını almağa imkan verir. Belə ki, bəzi ölkələrdə elə hallara rast gəlinir ki, idxal əməliyyatını aparan şəxslər ödəniləcək aksiz məbləğini minimumlaşdırmaq üçün malın dəyərini aşağı qiymətlə rəsmiləşdirirlər. Spesifik dərəcələrin tətbiqi isə belə halların qarşısını almağa imkan verir.

Spesifik dərəcələrin tətbiqi ilə aksiz məbləği aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$SS = O \times A \quad (2)$$

burada, SS – aksizin məbləğini;

O – vergi tutulan əməliyyatın məbləği;

A – aksizin dərəcəsi (manatla).

Cədvəl 2 . Azərbaycan Respublikasında aksiz mallarının dərəcələri

№	Aksizli malların adı	Aksizin illər üzrə dərəcələri, %			2004	2006
		1998	2000	2002		
1.	İçməli spirt	90	90	90	1 litr üçün 0,8 manat	
2.	Araq (vodka) - likyor məmulatları	65	30	50	1 litr üçün 0,5 manat	
3.	Konyak	65	25	35	1 litr üçün 0,2 manat	
4.	Konyak materialları	-	-	35	1 litr üçün 0,2 manat	
5.	Tündləşdirilmiş içki	40	30	50	1 litr üçün 0,5 manat	
6.	Tündləşdirilmiş içki materialları	-	-	50	1 litr üçün 0,5 manat	
7.	Süfrə şərabi	40	20	25	1 litr üçün 0,1 manat	
8.	Tünd şərab	40	20	25	1 litr üçün 0,1 manat	
9.	Bütün növlərdən olan şərab materialları	-	-	25	1 litr üçün 0,1 manat	
10.	Şampan şərəbləri	45	20	35	1 litr üçün 0,2 manat	
11.	Pivə	40	15	15	1 litr üçün 0,08 manat	
12.	I dərəcəli siqaret (filtrli)	50	25	22	Hər 1000 ədədinə 1,8 manat	Topdan-satış qiymətindən 12,5%
13.	II dərəcəli siqaret (filtrli)	35	17,5	22		
14.	IV dərəcəli siqaret (filtrli)	25	12,5	22		
15.	III və V dərəcəli siqaret (filtersiz)	15	7,5	22		
16.	Papiros (III dərəcəli)	25	12,5	22		
17.	Ferment-mini tütün	5	5	22		

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi.

Deyilənlərlə yanaşı, bu dərəcələrin də mənfi xüsusiyyətləri var ki, onlardan biri idxal olunan mallar arasında keyfiyyət fərqlinin nəzərə alınmamasıdır.

Buna görə, həm advalor, həm də spesifik dərəcələrin tətbiqi zamanı bu və ya digər xüsusiyyətlərə diqqət yetirilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd olunan hər üç tövsiyəyə əməl olunması hər bir aksizli malı ciddi nəzarətdə saxlamağa və yığılması zəruri olan, yeni hesablanmış aksiz vergisinin tam həcmdə daxil olmasını təmin etməyə imkan verir.

Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan neft məhsullarına aksiz dərəcələri Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir. Nazirlər Kabinetinin 165 sayılı 6 yanvar 2007-ci il tarixli 1 sayılı «Neft məhsullarının respublika daxilində tənzimlənməsi barədə» qərarına əsasən aksiz dərəcələri cədvəl 3-də olduğu müəyyən edilmişdir [7]:

Cədvəl 3. Azərbaycan Respublikasında neft məhsullarının aksiz dərəcələri

Nº	Məhsulların adı	Aksizin dərəcəsi
1.	Avtomobil benzini Aİ-95	101,0
2.	Avtomobil benzini Aİ-93	92,0
3.	Avtomobil benzini Aİ-80	93,0
4.	Dizel yanacağı	24,0
5.	Məişət soba yanacağı	28,0
6.	Ağ neft (KO-20)	32,0
7.	Sənaye yağları I-12A, I-20V, İ-40A, İ-8Bİ, İ-30V	72,0
8.	Soba mazutu	11,0
9.	Mühərrik yanacağı DT	52,0
10.	Reaktiv mühərrik yanacağı	14,0
11.	Nafta (ilkin emal benzini)	19,0
12.	Koks K-8	19,0
13.	Koks K-0	19,0
14.	Koks K-0,25	19,0
15.	Koks ümumi	18,0
16.	Bitum MQO	34,0
17.	Bitum BNV, rubraks A-30, BNB-70/30, BNB-85/25	31,0
18.	Qaz benzini	30,0

Mənbə: Nazirlər Kabinetinin 165 sayılı 6 yanvar 2007-ci il tarixli 1 sayılı «Neft məhsullarının respublika daxilində

tənzimlənməsi barədə» qərarı

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 10 sayılı 8 yanvar 2001-ci il tarixli «Aksiz tutulan mallara, o cümlədən idxal mallarına aksiz markalarının tətbiqi qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında» qərarının ikinci bəndinə əsasən çəlləklərə qablaşdırılmış aksizli mallara, o cümlədən alkoqollu içkilərə aksiz markası yapışdırılmır. Azərbaycan Respublikasına idxal edilən aksizli mallara, həmçinin respublikada istehsal olunan neft məhsullarına aksiz dərəcələri Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən aksizli malların aksiz dərəcələri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 25 yanvar 16 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmişdir [8].

Cədvəl 4. Azərbaycan Respublikasına gətirilən aksizli malların aksiz dərəcələri

AR Vergi Məcəlləsinin 190-cı maddəsində göstərilən aksizli malların xarici iqtisadi fəaliyyətinin mal nomenklaturuna uyğun kodları	Mal mövqələrinin adları	Aksiz dərəcələri (ölçü vahidinə görə ABŞ dolları ilə)
2207 10 000 0	Denaturasiya olunmamış etil spirti, 80 həcm %-dən az olmayan spirt konsentrasiyası ilə	1 litr üçün 1,0 ABŞ dolları
2208 90 910 0; 2208 90 990 0	Həcm %-i 80-dən az konsentrasiyalı denaturatlaşdırılmamış etil spirti	1 litr üçün 1,0 ABŞ dolları
2203 00	Səməni pivəsi	1 litr üçün 1.0 ABŞ dolları
2204 30 100 0	Qıcırma prosesində və ya spirt əlavə edilməkdən fərqli üsulla dayandırılmış qıcırma ilə alınmış digər üzüm susloları	1 litr üçün 0,05 ABŞ dolları
2204; (2204 30 100 0-istisna olmaqla)	Təbii üzüm şərabları, spirt qatılmışlar daxil olunmaqla, üzüm suslosu	1 litr üçün 2,5 ABŞ dolları
2205	Vermutlar və bitki və ya aromatik ekstratların əlavəsi ilə digər təbii üzüm şərabları	1 litr üçün 2,5 ABŞ dolları
2206 00	Digər qıcırılmış içkilər (alma sidri, perri (armud sidri), bal içkisi); qıcırılmış içkilərin qarışıqları və qıcırılmış içkilərlə spirtsiz içkilərin qarışıqları, başqa yerdə adları çəkilməyən və ya təsnif olunmamış	1 litr üçün 2,5 ABŞ dolları

Cədvəl 4-ün ardı

2208 20	Üzüm çaxırının və ya üzüm puçalarının distillə edilməsi və ya üzümün sıxılması nəticəsində alınan spirtli tinkuralar (nastoykalar)	1 litr üçün 6,0 ABŞ dolları
2208 30	Viskilər	1 litr üçün 6,0 ABŞ dolları
2208 40	Rom və taffiya	1 litr üçün 6,0 ABŞ dolları
2208 50	Cin və ardıc arağı	1 litr üçün 6,0 ABŞ dolları
2208 60	Araq (vodka)	1 litr üçün 6,0 ABŞ dolları
2208 70	Likörlər	1 litr üçün 6,0 ABŞ dolları
220890 1100- 2208 90 780 0	Başqa spirtli tinkurası (nastoyka, araq) və başqa meyvələrdən çəkilən spirtli içkilər	1 litr üçün 6,0 ABŞ dolları
2402	Siqarlar, ucları kəsilən siqarlar, siqarilla (nazik siqarlar) və tütündən hazırlanan siqaretlər və onun əvəzediciləri	1000 ədəd üçün 1,8 ABŞ dolları
2710 11 110 0	Emalın spesifik prosesləri üçün yüngül destilyatlar və məhsullar	1 ton üçün 100 ABŞ dolları
2710 11 410 0	Mühərrik benzinləri, aviasiya benzinləri istisna olmaqla; tərkibində qurğuşunun miqdarı 0,013 q/l-dən çox olmayan, 95-dən az oktan ədədi ilə	1 ton üçün 250 ABŞ dolları
2710 11 450 0	Mühərrik benzinləri, aviasiya benzinləri istisna olmaqla; tərkibində qurğuşunun miqdarı 0,013 q/l-dən çox olmayan; 5 və ya daha çox, lakin 98-dən az oktan ədədi ilə	1 ton üçün 250 ABŞ dolları
2710 11 490 0	Mühərrik benzinləri, aviasiya benzinləri istisna olmaqla; tərkibində qurğuşunun miqdarı 0,013 q/l-dən çox olmayan, 98 və ya daha çox oktan ədədi ilə	1 ton üçün 250 ABŞ dolları
2710 11 510 0	Mühərrik benzinləri, aviasiya benzinləri istisna olmaqla; tərkibində qurğuşunun miqdarı 0,013 q/l-dən çox, 98-dən az oktan ədədi ilə	1 ton üçün 250 ABŞ dolları
2710 11 590 0	Mühərrik benzinləri, aviasiya benzinləri istisna olmaqla; tərkibində qurğuşunun miqdarı 0,013 q/l-dən çox, 98 və ya daha çox olan oktan ədədi ilə	1 ton üçün 250 ABŞ dolları
2710 19 110 0	Orta destilyatlar, emalın spesifik prosesləri üçün	1 ton üçün 100 ABŞ dolları

Cədvəl 4-ün ardı

2710 19 210 0; 1710 19 250 0; 2710 19 290 0	Emalın spesifik prosesləri üçün nəzərdə tutulmayan kerosindən alınmış reaktiv yanacaq və digər orta destilyatlar	1 ton üçün 100 ABŞ dolları
2710 19 310 0-2710 19 490 0	Ağır destilyatlar; qazoyllar (dizel yanacağı)	1 ton üçün 100 ABŞ dolları
2710 11 150 0	Yüngül destilyatlar və məhsullar; proseslərdə kimyəvi çevrilmələr üçün, 2710 11 110 0 alt yarım-mövqeyində göstərilənlərdən başqa	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
710 00 210 0	Xüsusi benzinlər; uayt-spirit	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 11 250 0	Digər xüsusi benzinlər	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 11 310 0	Aviasiya benzinləri	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 11 700 0	Reaktiv benzin yanacağı	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 11 900 0	Digər yüngül destilyatlar	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 19 150 0	Orta destilyatlar, proseslərdə kimyəvi çevrilmələr üçün, 2710 19 110 0 alt yarım-mövqeyində göstərilənlərdən başqa	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 19 510 0-2710 19 690 0;	Maye yanacaq	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 19 710 0	Sürtgü yağları və digər yağlar; emalın spesifik prosesləri üçün	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 19 750 0	Sürtgü yağları və digər yağlar; proseslərdə kimyəvi çevrilmələr üçün, 2710 19 710 0 alt yarım-mövqeyində göstərilənlərdən başqa	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 19 830 0	Hidravlik məqsədlər üçün mayelər	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 19 850 0	Şəffaf yağlar, vazelin yağı	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 19 870 0	Dişli çarxlar üçün yağ və reduktorlar üçün yağ	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 19 910 0	Metalların emalı üçün tərkiblər, qəliblərin yağlanması üçün yağlar, antikorroziya yağları	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 19 990 0	Digər sürtgü yağları və digər yağlar	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2710 19 810 0	Mühərrik yağları, kompressor sürtgü yağı, turbin sürtkü yağı	1 ton üçün 60 ABŞ dolları
2710 19 930 0	Elektrik izolyasiya yağları	1 ton üçün 60 ABŞ dolları
2712 10	Neft vazelini	1 ton üçün 10 ABŞ dolları

Cədvəl 4-ün ardı

2713	Neft koksu, neft bitumu və neftin və məhsullarının emalından qalan, o cümlədən bitumlu minerallardan alınmış digər qalıqlar	1 ton üçün 30 ABŞ dolları
2714	Təbii bitum və asfalt; bitumlu şistlər və ya şist yağları və bitumlu qumlar; asfaltitlər və asfalt süxurları	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları
2715 00 000 0	Təbii asfalt, təbii bitum, neft bitumu, mineral qatranlar və ya mineral qatranların pekasi əsasında bitumlu qarışıqlar (məsələn, bitumlu mastika, yol asfalt örtükləri)	1 ton üçün 1,0 ABŞ dolları

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən aksizli malların aksiz dərəcələri haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 25 yanvar 16 sayılı Qərarı

Aksizli malların ixracı vergiyə sıfır dərəcə ilə cəlb edilir.

Aksiz üzrə daxilolmaların proqnozlaşdırılan məbləği 2005-ci ilə müqayisədə 226,8 mln. manat və ya 2,4 dəfə artmışdır. Səbəb 2006-cı ilin yanvar ayının 1-dən etibarən aksiz üzrə vergitutma obyektini olan məhsulların nəzərdə tutulan qiymət artımıdır. Belə ki, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin ixrac etdiyi xam neftin hər bareli üçün büdcə qiyməti 2004-cü ildə 20 ABŞ dolları təsdiq edildiyi halda, 2006-cı ilin dövlət büdcəsi layihəsində bu rəqəm 50 ABŞ dolları müəyyən edilmişdir. Bundan başqa, bir sıra neft məhsullarının dövlət tərəfindən tənzimlənən qiymətlərinin 2005-ci ilin əvvəlindən artırılması nəzərdə tutulmuşdur. Ötən illərdə aksiz üzrə daxilolmaların dinamikasının müxtəlif illərdə dəyişdiyini (artım və ya azalma) cədvəl 5-də müşahidə etmək olar [16]:

Cədvəl 5. Aksizlər haqqında məlumat (milyon manat)

Göstəricilər	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Vergi daxilolmaları	579,6	679,9	823,4	1005,2	1427,7	2714,7	4550,5	5747,5	4113,4
Aksiz	104,6	79,5	58,4	61,3	121,2	164,0	330,6	395,8	417,4
Vergi daxilolmalarında aksizin xüsusi çəkisi, %-lə	18,0	11,7	7,1	6,1	8,5	6,0	7,3	6,9	10,1
Əvvəlki ilə müqayisədə aksizin xüsusi artımı (+), azalması (-), %-lə	5,2 d.	-24,0	-26,5	5,0	97,7	35,1	2,0 d.	19,7	5,5

Mənbə: www.taxes.gov.az. (Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin internet saytı)

Aksiz üzrə daxilolmaların ümumi vergi daxilolmalarındakı xüsusi çəkisi 2001-ci ildə 18,0%, 2003-cü ildə 7,1%, 2005-ci ildə 8,5%, 2007-ci ildə 7,3%, 2008-ci ildə 6,9%, 2009-cu ildə isə 10,1 təşkil etmişdir.

Vergi nəzarəti tədbirlərinin gücləndirilməsi məsələləri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Azərbaycan Respublikasında antiinflasiya tədbirlərinin gücləndirilməsi haqqında» 31 may 2005-ci il tarixli 242 sayılı Fərmanında öz əksini tapmışdır.

Aksiz markalarının tətbiqi vəziyyətinə nəzarət məqsədilə 01.02.2009-01.03.2009 keçirilən operativ nəzarət tədbirləri zamanı 25 vergi ödəyicisində 530.300 manat dəyərində 463 ədəd aksiz markaları ilə müvafiq qaydada markalanmamış mallar aşkar edilmişdir.

Vergilər Nazirliyi ölkə Prezidentinin fərmanları, sərəncamları, göstərişləri və bu sahədə Vergilər nazirinin müvafiq əmrlərini rəhbər tutaraq 2008-ci il ərzində də vergi hüquqpozmalarına qarşı mübarizə sahəsində işləri davam etdirmişdir. 2008-ci il ərzində aksiz markası ilə markalanmalı olan məhsulların (malların) belə marka olmadan satış məqsədilə əldə edilməsinə görə 5 iş baxılması üçün məhkəmələrə göndərilmişdir.

4. Uçot və vergitutma

Qeyd edək ki, aksiz bir neçə mərhələdə ödənilə bilər. Məsələn, əgər vergi ödəyicisi hər hansı bir aksizli malı digər aksizli malların istehsalında xammal və material olaraq istifadə etmək üçün əldə etmişsə, Vergi Məcəlləsinə əsasən o, aksizi həm xammal və materialı alarkən, həm də bu xammal və materialdan istifadə edərək digər bir aksizli malı istehsal edərkən ödəyir. Bu zaman həmin vergi ödəyicisi xammal və materialları alarkən ödənilmiş aksizin məbləğini əvəzləşdirmək hüququna malikdir. Bir şərtlə ki, vergi ödəyicisi aksizin ödənilməsinə təsdiqləyən hesab-fakturanı, xammal və materiallar idxal edildikdə isə müvafiq sənədləri vergi orqanlarına təqdim etmiş olsun.

Vergi Məcəlləsinə və beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq aksizin yığılması bir neçə mərhələdən ibarətdir. Bu mərhələləri aqreqasiya olunmuş şəkildə aşağıdakı kimi ifadə etmək olar.

1-ci mərhələ: Qeydiyyat və lisenziya

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə görə aksizin ödəyicilərinin xüsusi qeydiyyat proseduru nəzərdə tutulmamışdır. Bunun beynəlxalq təcrübəyə tam uyğun gəlməsinə baxmayaraq bəzi ölkələrdə aksizli malların bütün istehsalçıları və idxalçıları vergi orqanlarında xüsusi qeydiyyata alınır.

Bu cür qeydiyyatın Azərbaycanda həyata keçirilməməsinin başlıca səbəbi Vergi Məcəlləsinin müvafiq olaraq əlavə dəyər vergisinin ödəyicilərinin xüsusi reyestrinin aparılması və aksizli malların istehsalçıların da avtomatik olaraq əlavə dəyər vergisinin ödəyiciləri sayılmasıdır. Eyni zamanda sadələşdirilmiş vergi bölməsində də bir daha qeyd edilir ki, aksizli mallar istehsal edən şəxslər sadələşdirilmiş verginin ödəyiciləri ola bilməzlər. Deməli, ƏDV reyestrində uçota alınanların bir daha başqa reyestrə salınmasına ehtiyac qalmır.

Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı üçün mövcud mühiti yaxşılaşdırmaq və bəzi fəaliyyət növlərinə lisenziya verilməsi qaydalarını daha da təkmilləşdirmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 sentyabr 2002-ci il tarixli 782 nömrəli Fərmanı ilə «Azərbaycan Respublikasında bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi haqqında Qaydalar», «Xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növlərinin və onu verən icra hakimiyyəti orqanlarının siyahısı» təsdiq edilmişdir.

Qaydaların təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Alkoqollu içkilər və etil (yeyinti) spirtinin istehsalının və idxalının tənzimlənməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında» 28 fevral 2007-ci il tarixli 534 sayılı, 18 oktyabr 2007-ci il tarixli 638 sayılı Fərmanları qəbul edilmiş, 2002-ci il 2 sentyabr tarixli 782 sayılı Fərmanına 13 noyabr 2007-ci il tarixində əlavə və dəyişikliklər edilmişdir.

Aksizli malların istehsalçılara və idxalçılara Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən lisenziya verilir. Lisenziya alkoqollu içkilərin və etil (yeyinti) spirtinin istehsalı üçün 3 il, idxalı üçün isə 1 il müddətinə verilir. Alkoqollu içkilərin, etil (yeyinti) spirtinin istehsalı və idxalı ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslər müvafiq məlumatları (hesabatları) ayda bir dəfə Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə təqdim edir.

Spirtili içki və tütün məmulatlarının pərakəndə satışı ilə məşğul olan şəxslər yerli icra hakimiyyəti orqanlarından lisenziya alırlar [5]:

Cədvəl 6. Fəaliyyət növlərinə görə lisenziyalara görə ödənilən dövlət rüsumları

Nº	Fəaliyyət istiqaməti	Lisenziyanı verən dövlət orqanı
1.	<i>Etil (yeyinti) spirtinin və alkoqollu içkilərin (şərabın, konyakın, arağın və siyahısı Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilən digər alkoqollu içkilərin)</i>	
1.1	a) istehsalı	Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, rüsumun məbləği - 5500 manat
1.2	b) idxalı	Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, rüsumun məbləği - 11 000 manat
1.3	c) satışı	Şəhər və rayon (şəhər rayonları istisna olmaqla) icra hakimiyyəti orqanları, rüsumun məbləği - 220 manat
2.	<i>Tütün məmulatının:</i>	
2.1	a) istehsalı	Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, rüsumun məbləği - 5500 manat
2.2	b) idxalı	Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, rüsumun məbləği - 11 000 manat
2.3	c) satışı	Şəhər və rayon (şəhər rayonları istisna olmaqla) icra hakimiyyəti orqanları, rüsumun məbləği - 220 manat

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Alkoqollu içkilər və etil (yeyinti) spirtinin istehsalının və idxalının tənzimlənməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında» 28 fevral 2007-ci il tarixli 534 sayılı, 18 oktyabr 2007-ci il tarixli 638 sayılı Fərmanları, 2002-ci il 2 sentyabr tarixli 782 sayılı Fərmanına 13 noyabr 2007-ci il tarixində edilmiş əlavə və dəyişikliklər.

Neft məhsullarının pərakəndə satışı isə lisenziyalaşdırılmır.

2-ci mərhələ: *Aksiz ödəyicilərinin müəyyənləşdirilməsi*

Aksizin ödəyicisinin aydınlaşdırılması da vergitutma məsələləri baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Vergi Məcəlləsinə əsasən Azərbaycan Respublikası ərazisində aksizli malların istehsalı və ya idxalı ilə məşğul olan bütün müəssisələr və fiziki şəxslər aksizin ödəyiciləridir.

Göründüyü kimi, formal olaraq aksizin ödəyiciləri aksizli əmtəəni istehsal edən və ya satan vergi ödəyiciləridir. Əslində isə həmin əmtəənin istehlakçıları aksizin ödəyiciləridir.

Beynəlxalq təcrübəyə əsasən aksiz sisteminin tətbiqi üzrə bir sıra tövsiyələrə əməl olunması məqsədemüvafiq hesab olunur. Həmin tövsiyələrə aşağıdakılar daxildir:

- kiçik qrup və həm də vergitutma üçün nisbətən asan olan məhsullarla məhdudlaşdırılması;
- bu qrupa daxil olan hər bir məhsul növünə tətbiq olunan aksizin vahid dərəcəsinin olması;
- aksizin tutulmasından güzəşt və azadolmaların minimumlaşdırılması.

3-cü mərhələ: *Aksiz üzrə vergi öhdəliyinin yaranma vaxtı və vergi tutulan əməliyyatın vaxtı*

Vergi Məcəlləsinə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikası ərazisində istehsal olunan mallar üçün - malların istehsal binasının hüdudlarından kənara buraxıldığı vaxt aksiz üzrə vergi tutulan əməliyyatın vaxtı hesab olunur. Digər tərəfdən malların idxalı üçün - Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq aksizli malların gömrük xidməti nəzarətindən çıxdığı vaxt vergi tutulan əməliyyatın vaxtıdır. Burada istehsal binalarına istehsalın olduğu ərazilərdə yerləşən anbarlar, köməkçi anbar sahələri və digər oxşar binalar aiddir.

4-cü mərhələ: *Aksizlər üzrə hesabat dövrü və aksizlərin ödənilməsi*

Vergi Məcəlləsinə əsasən aksizlər üzrə hesabat dövrü təqvim ayıdır. Aksizli mallar istehsal edildikdə hər hesabat dövrü üçün vergi tutulan əməliyyatlar üzrə aksizlər hesabat dövründən sonrakı ayın 20-dən gec olmayaraq dövlət büdcəsinə ödənilməlidir. Aksizli mallar idxal edildikdə isə aksiz gömrük orqanları tərəfindən gömrük rüsumlarının tutulduğu qaydada tutulur.

Aksizli mallar üzərində vergi nəzarəti aksiz tutulan mallara, o cümlədən idxal mallarına aksiz markalarını tətbiq etməklə, markalanmalı olan aksizli malları istehsal edən vergi ödəyicilərinin müvafiq binalarında və ya anbarlarında (şəxsi istehlak üçün anbarlar istisna olmaqla) nəzarət postları, ölçü cihazları, plomblar qurmaqla, aksiz üzrə vergi hesab-fakturalarına nəzarət etməklə və digər tədbirlər həyata keçirilməklə aparırlar.

Aksiz markaları ilə markalanmalı olan aksizli malların siyahısını, aksiz markalarının yapışdırılması qaydalarını və markalanmalı olan aksizli malları istehsal edən vergi ödəyicilərinin müvafiq binalarında və ya anbarlarında (şəxsi istehlak üçün anbarlar istisna olmaqla) nəzarət postları, ölçü cihazları, plomblar qurmaqla vergi nəzarətinin həyata keçirilməsi qaydalarını Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti təsdiq edir.

Belə aksizli malları markasız idxal etmək, saxlamaq (şəxsi məqsədlər üçün istisna olmaqla) və ya satmaq qadağandır və əgər bu hal baş verərsə, həmin mallar dövlət nəfinə müsadirə edilir.

5. Vergi nəzarəti

Vergi orqanları markalanmalı olan aksizli malları istehsal edən vergi ödəyiciləri tərəfindən Vergi Məcəlləsinin müəyyən edilmiş tələblərin pozulması hallarını müəyyən etdikdə, vergi ödəyicilərinin müvafiq binalarında və ya anbarlarında (şəxsi istehlak üçün anbarlar istisna olmaqla) nəzarət postları, ölçü cihazları, plomblar qurmaqla və digər tədbirləri görməklə aksizli malların uçota alınmadan, markalanmadan və müəyyən edilmiş prosedura uyğun olaraq aksizləri ödəmədən istehsal binasının hüdudlarından kənara çıxarılmasının qarşısının alınmasını təmin etməyə səlahiyyətlidir.

Markalanmalı olan aksizli mallar istehsal edən vergi ödəyicilərinin müvafiq binalarında təşkil olunmuş nəzarət postları aşağıdakıları həyata keçirir:

- aksiz markaları ilə markalanmalı olan aksizli malların aksiz markaları ilə markalanmaqla istehsal binalarının hüdudlarından kənara çıxarılmasına nəzarət edir;
- aksiz markalarının yapışdırılması qaydalarına riayət olunmasına nəzarət edir;
- aksiz markalarının qalıqlarını inventarizasiya edir;
- istehsalçının nümayəndəsi ilə birlikdə nəzarət-ölçü cihazlarının göstəriciləri barədə qeydlər aparmaqla, iş gününün sonunda xammal, material və hazır məhsul anbarlarını, eləcə də istehsal sahələrindəki texnoloji avadanlıqları plomblayır və növbəti iş gününün əvvəlinə plombları açır;
- istehsalçılar tərəfindən hazır məhsul satılarkən malların ilkin təsdiq edici sənədlərini (qaiməsini, mal-nəqliyyat qaiməsini, vergi hesab-fakturasını və sair) yoxlayır;
- Vergi Məcəlləsinin müvafiq maddəsinin müddəalarına uyğun olaraq vergi ödəyicisinin aksiz vergisinin ödənişi üzrə borcu varsa, həmin borc yaranandan ödənilənədək vergi ödəyicisinin istehsal etdiyi malları bu mallar üzrə aksiz vergisi ödənilməyənədək istehsal binasının hüdudlarından kənara çıxarılmasının qarşısının alınmasını təmin edir.

Göründüyü kimi, aksizli mallar üzərində vergi nəzarətinin təşkili aksiz markası ilə markalanmamış malların istehsalı, satışı və idxalının qarşısının alınmasına xidmət edir. Əgər belə bir hal baş verərsə, yəni aksiz markasız və ya saxta aksiz markalı malların dövriyyəsi aşkar olunarsa, onda vergi ödəyicisinin həmin malları vergi orqanları tərəfindən siyahıya alınır. Bu zaman vergi ödəyicisi siyahıya alınmış aksiz markasız mallara sahiblik, istifadə etmək və ya sərəncam vermək hüququna malik olmur. Qeyd edək ki, bəzən aşkar olunmuş aksizsiz malların saxlanması üçün vergi ödəyicisinin anbarı və ya bu məqsədlər üçün müvafiq yeri olmur, yaxud da həmin yerlər lazımi tələblərə cavab vermir. Bu halda aşkar olunmuş aksizsiz malların saxlama yeri vergi

ödəyicisinin razılığı ilə vergi orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən də müəyyənləşdirilə bilər.

Bundan əlavə, vergi orqanları məhkəmənin qərarı ilə müsadirə edilmiş aksiz markası olmayan və ya saxta aksiz markaları ilə markalanmış malların satışını qanunvericiliyə uyğun olaraq təşkil etmək hüququna malikdirlər. Burada məqsəd müsadirə olunmuş aksizsiz malların operativ qaydada satılması və satışdan daxil olan məbləğlərin qısa vaxtda büdcəyə alınmasından ibarətdir.

6. Əvəzləşdirmə

Ödənilmiş aksizin əvəzləşdirilməsinə gəldikdə bu məsələ də Vergi Məcəlləsində öz əksini tapıb. Belə ki, aksizli malları (xammal və materialları) alan və bu malları vergi tutulan digər aksizli malların istehsalı üçün istifadə edən şəxs xammal və materialları alarkən aksizin ödənildiyini təsdiq edən hesab-faktura, xammal və materiallar idxal edildikdə isə - müvafiq sənədlər vergi orqanına verildiyi zaman ödənilmiş aksizin məbləğini əvəzləşdirmək və ya geri almaq hüququna malikdir.

ƏDV-də olduğu kimi aksiz vergisində də aksizlərin hesablanması iki hissəsi - aksizli malların istehsalçıları tərəfindən aksizli mallar təqdim edilərkən vergi tutulan dövriyyədən aksizin hesablanması və onlar tərəfindən aksizli malların istehsalında istifadə olunmaq üçün alınmış aksizli mallara görə ödənilmiş aksizin əvəzləşdirilməsi və ya büdcədən geri alınması hissəsi mövcuddur. Aksizin azaldılması aşağıda göstərilən hallarda aksiz tutulan dövriyyənin azaldılması və ya əvəzləşdirilən aksizin artırılması hesabına baş verir.

Maliyyə sanksiyasının tətbiq edildiyi verginin azaldılması halları əsasən aşağıdakılardan ibarətdir.

- aksizli malların istehsalçıları tərəfindən aksizli mallar təqdim edilərkən vergi tutulan əməliyyatın dəyərinin azaldılması.

Vergi tutulan əməliyyatın dəyərinin azaldılması əsasən aksizli malların istehsalçıları tərəfindən istehsal olunmuş aksizli mallar təqdim olunarkən onların uçota alınmaması və ya azaldılmaqla uçota alınması, təqdim olunma qiymətlərinin faktiki qiymətlərdən aşağı rəsmiləşdirilməsi, aksiz tutulan əməliyyatların dəyərinin hesabatlarda göstərilməməsi və ya azaldılmaqla göstərilməsi hesabına baş verir.

- əvəzləşdirilməli və ya büdcədən geri alınmalı olan aksizin düzgün müəyyənləşdirilməməsi.

Bu pozuntular aksizli malların istehsalçıları və ya idxalçıları tərəfindən büdcəyə hesablanmamış aksizin onların alıcısı tərəfindən əvəzləşdirilməsi və ya büdcədən geri alınması, o cümlədən saxta vergi hesab-fakturalarının tətbiqi və əvəzləşdirmə ilə əlaqədar Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş digər şərtlərin gözlənilməməsidir.

- hesabat təqdim etməməklə büdcəyə çatası aksiz məbləğinin yayındırılması.

- ❑ aksiz tutulan dövriyyədən hesablanan verginin, əvəzləşdirilməli olan və ya büt-cədən geri alınmalı olan aksizin, sıfır (0) dərəcəsi ilə aksiz tutulan dövriyyənin hesabatda düzgün göstərilməməsi.
- ❑ aksiz tutulan əməliyyatın aparıldığı vaxtın, aksizli malların təqdim edildiyi yerin düzgün müəyyənləşdirilməməsi.

7. Məsuliyyət tədbirləri

Maliyyə sanksiyaları

- Vergi hesabatını əsas olmadan müəyyən edilən müddətdə təqdim etməyən vergi ödəyicisinə vergi orqanının rəhbərinin (onun müavininin) qərarına əsasən 40 manat məbləğində maliyyə sanksiyası tətbiq edilir.
- Vergi Məcəlləsinin 89.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş məlumatı əsas olmadan müəyyən edilən müddətdə təqdim etməyən vergi ödəyicisinə vergi orqanının rəhbərinin (onun müavininin) qərarına əsasən 100 manat məbləğində maliyyə sanksiyası tətbiq edilir.
- Verginin (o cümlədən ödəmə mənbəyində verginin) hesabatda göstərilən məbləği verginin hesabatda göstərilməli olan məbləğine nisbətən azaldılmışdırsa, habelə büdcəyə çatması vergi məbləği hesabat təqdim etməməklə yayındırılmışdırsa, vergi ödəyicisinə azaldılmış və ya yayındırılmış vergi məbləğinin (kameral vergi yoxlaması nəticəsində hesablanmış əlavə vergi məbləği istisna olmaqla) 50 faizi miqdarında maliyyə sanksiyası tətbiq edilir.
- Vergi Məcəlləsinin 194.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş plombların vurulması və açılması arasındakı müddətdə nəzarət-ölçü cihazlarının göstəricilərində dəyişikliklərin edilməsinə, texnoloji avadanlıqlardakı plombların zədələnməsinə, istehsal olunmuş məhsulların aksiz markası ilə markalanmamasına, tam uçota alınmamasına, aksiz markaların invetnarizasiyasında kənarlaşmaya yol verilməsinə, eləcə də Məcəllənin 191.2-ci maddəsinin tələblərini pozmaqla hazır məhsulun istehsal sahəsindən kənara çıxarılmasına görə vergi ödəyicisinə 5000 manat məbləğində maliyyə sanksiyası tətbiq edilir.

İnzibati cərimələr (3)

- Aksiz markası ilə markalanmalı olan məhsulların (malların) belə marka olmadan az miqdarda satılmasına, satış məqsədi ilə saxlanılmasına və ya istehsal binasının hüquqlarından kənara çıxarılmasına görə -
 - aksiz markası olmayan məhsullar (mallar) müsadirə edilməklə fiziki şəxslər 35 manatdan 40 manatadək miqdarda;
 - vəzifəli şəxslər 80 manatdan 90 manatadək miqdarda;
 - hüquqi şəxslər 200 manatdan 300 manatadək miqdarda cərimə edilir (İnzibati Xə-talar Məcəlləsi, maddə 229) .

- Az miqdarda vergilərin və məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının qanunvericilikdə müəyyən edilmiş müddətdə ödənilməməsinə görə - inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş vergilərin və ödənişlərin məbləğinin 30 faizindən 70 faizədək miqdarda cərimə edilir.

Qeyd: burada «az miqdar» dedikdə 2000 manatadək olan məbləğ başa düşülür (*İnzibati Xətalər Məcəlləsi, maddə 246*).

Cinayət məsuliyyəti (4)

- Cinayət Məcəlləsinin 213.1-ci maddəsinə əsasən xeyli miqdarda vergiləri ödəməkdən yayınma: üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüquqlarından məhrum edilməklə və ya edilməməklə 1000 manatdan 2000 manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Eyni əməllər:

- o mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə;
- o külli miqdarda törədildikdə: üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüquqlarından məhrum edilməklə və ya edilməməklə üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Qeyd: 1) burada «xeyli miqdar» dedikdə 2000 manatdan 50000 manatadək olan məbləğ, «külli miqdar» dedikdə isə 50000 manatdan yuxarı olan məbləğ başa düşülür.

2) əməlləri ilk dəfə törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azad olunur.

- Aksiz markası ilə markalanmalı olan məhsulları (malları) belə marka olmadan xeyli miqdarda satma, satış məqsədi ilə saxlama, istehsal binasının hüdudlarından kənara çıxarma və ya idxal etdikdə;
- əmlakı müsadirə olunmaqla 1000 manatdan 3000 manatadək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Eyni əməllər: küllü miqdarda törədildikdə; təkrar törədildikdə; qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə - əmlakı müsadirə olunmaqla beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Qeyd: burada «xeyli miqdar» dedikdə, 500 manatdan 2000 manatadək olan məbləğ, «külli miqdar» dedikdə isə 2000 manatdan yuxarı olan məbləğ başa düşülür.

8. Aksiz vergisinin tətbiqinə dair Avropa Şurasının qəbul etdiyi normativ-hüquqi aktlar

1. Aksiz vergisinə aid olan mallar və onların saxlanması, hərəkəti və yoxlanılması üzrə ümumi qaydalar (*25 fevral 1992-ci il tarixli 92/12/EC sayılı Direktiv. Bu Direktivə 92/108/EEC,*

94/74/EC, 96/99/EC, 2000/44/EC, 200/47/EC və 2004/106/EC sayılı Direktivlərlə və 807/2003 sayılı qayda ilə dəyişikliklər edilmişdir).

2. Dövriyyə vergiləri istisna olmaqla, istehsal edilmiş tütünə tətbiq edilən vergilər barədə (27 noyabr 1995-ci il tarixli 95/59/EC sayılı Direktiv. Bu Direktivə 1999/81/EC və 2002/10/EC sayılı Direktivlərlə dəyişikliklər edilmişdir).

3. Siqaretlərə tətbiq edilən vergilərin uyğunlaşdırılması (19 oktyabr 1992-ci il tarixli 92/79/EEC sayılı Direktiv. Bu Direktivə 1999/81/EC, 2002/10/EC və 2003/117/EC sayılı Direktivlərlə dəyişikliklər edilmişdir).

4. Siqaretlər istisna olmaqla istehsal edilən tütünə tətbiq edilən vergilərin uyğunlaşdırılması (19 oktyabr 1992-ci il tarixli 92/80/EEC sayılı Direktiv. Bu Direktivə 1999/81/EC, 2002/10/EC və 2003/117/EC sayılı Direktivlərlə dəyişikliklər edilmişdir).

5. Alkoqol və alkoqollu içkilərə tətbiq edilən aksiz vergisi strukturunun uyğunlaşdırılması (19 oktyabr 1992-ci il tarixli 92/83/EEC sayılı Direktiv. Bu Direktivə 1999/81/EC, 2002/10/EC və 2003/117/EC sayılı Direktivlərlə dəyişikliklər edilmişdir).

6. Alkoqol və alkoqollu içkilərə tətbiq edilən aksiz vergisinin dərəcələrinin uyğunlaşdırılması (19 oktyabr 1992-ci il tarixli 92/84/EEC sayılı Direktiv).

7. Elektrik enerjisi və enerji məhsullarının vergiyə cəlb edilməsində İttifaqın tələbləri (27 oktyabr 2003-cü il tarixli 2003/96/EC sayılı Direktiv. Bu Direktivə 2004/74/EC və 2004/75/EC sayılı Direktivlərlə dəyişikliklər edilmişdir).

9. Nəticələr

Araşdırmalar göstərdi ki, hələ qədim dövrlərdən tətbiq edilən aksiz vergisi indi də öz fiskal mahiyyətini və təyinatını saxlamışdır. Əvvəllər aksiz vergisinin ödəyiciləri bütün vətəndaşlar idisə, hazırda o malları istehlak edən şəxslərdir.

Azərbaycan Respublikasında 1992-ci il tarixdən tətbiq edilən aksiz vergisi istehlak vergisi hesab edilən dövriyyədən vergini əvəz etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi qüvvəyə minənə qədər aksiz vergisi «Aksizlər haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənirdi və çoxlu sayda istehlak mallarına tətbiq edilirdi. Vergi Məcəlləsinin qüvvəyə minməsi ilə aksizli malların siyahısı nisbətən məhdudlaşdırılmış, hazırda bu siyahı və aksiz dərəcələri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Müəyyən edilmişdir ki, Vergi Məcəlləsinə və beynəlxalq təcrübəyə əsasən uçot və vergitutma prosesi 4 mərhələdən ibarətdir. Bu mərhələlər aqreqasiya olunmuş şəkildə bir-biri ilə əlaqəlidir: qeydiyyatın keçirilməsi və lisenziyanın verilməsi; aksiz ödəyicilərinin müəyyənləşdirilməsi; aksiz üzrə vergi öhdəliyinin yaranma və vergi tutulan əməliyyatın vaxtının müəyyən edilməsi; aksizlər üzrə hesabat dövrü və aksizlərin ödənilməsi.

Aksiz vergisində ƏDV-də olduğu kimi əvəzləşdirilmə və ya büdcədən geri alınma mövcuddur. Bunun üçün vergi tutulan əməliyyatın dəyəri və büdcəyə çatması məbləğ

düzgün göstərilməli, əvəzləşdirilməli və ya büdcədən geri alınmalı olan aksiz düzgün müəyyənləşdirilməli, aksiz tutulan əməliyyatın aparıldığı vaxt və malların təqdim edildiyi yer düzgün göstərilməlidir.

Aksiz vergisi üzrə qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət tədbirləri nəzərdə tutulur. Vergi Məcəlləsinin 57.1-ci, 57.2-ci, 58.1-ci və 58.9-cu maddələri, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 229-cu və 246-cı maddələri, Cinayət Məcəlləsinin 213-cü maddəsi məsuliyyət tədbirlərini nəzərdə tutur.

Sonda aksiz vergisinin tətbiqinə dair Avropa Şurasının qəbul etdiyi normativ-hüquqi aktlar araşdırılmış, aksiz vergisinə aid olan mallar və onların saxlanması, hərəkəti və yoxlanılması üzrə ümumi qaydaların, istehsal edilmiş tütünə tətbiq edilən vergilər barədə, siqaretlərə, tütünə və alkoqollu içkilərə tətbiq edilən aksiz vergilərinin dərəcələrinin uyğunlaşdırılması haqqında normativ sənədlərin mövcudluğu müəyyənləşdirilmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi.
2. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi.
3. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi.
4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi.
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Alkoqollu içkilər və etil (yeyinti) spirtinin istehsalının və idxalının tənzimlənməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında» 28 fevral 2007-ci il tarixli 534 sayılı, 18 oktyabr 2007-ci il tarixli 638 sayılı Fərmanları, 2002-ci il 2 sentyabr tarixli 782 sayılı Fərmanına 13 noyabr 2007-ci il tarixində edilmiş əlavə və dəyişikliklər.
6. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər edilməsi barədə 21 oktyabr 2005-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu
7. Nazirlər Kabinetinin 165 sayılı 6 yanvar 2007-ci il tarixli 1 sayılı «Neft məhsullarının respublika daxilində tənzimlənməsi barədə» Qərarı.
8. Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən aksizli malların aksiz dərəcələri haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 25 yanvar 16 sayılı Qərarı.
9. Bədəlov Ş.Ş., Məhərrəmov R.B., Qurbanov F.Ə. Büdcə sistemi, (dərslik). Bakı: 2003, 417 s.
10. Məmmədov F.Ə və başqaları. Vergilər və vergitutma. Dərslik. Bakı: 2010. 432 s.
11. Məhərrəmov R.B. Aksizlər. Azərbaycanda Avropa İttifaqının TACİS proqramı. Vergi sisteminin müasirləşdirilməsi. Bakı: 2006. 36 s.

12. Мусаев А.Ф., Садыгов М.М., Магеррамов Р.Б., Салаев Р.А. Налоги и налогообложение в Азербайджане. Баку: 2005. 530 с.
13. Малов В.Н., Кольбер Ж.Б. Абсолютистическая бюрократия и французское общество. М.: Наука, 1991. 63 с.
14. Петти У., Смит А., Рикардо Д. Антология экономической классики. М.: «Эконом - ключ», 1993. с. 77-78
15. Фор Э. Опала Тюрго. 12 мая 1776 года. М.: Прогресс, 1979. 172 с.
16. www.taxes.gov.az - (Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin veb saytı).

Магеррамов Рамиз Булут оглы

доктор философии по экономике, доцент
Министерство Налогов Азербайджанской Республики

Акцизы: теория и практика

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические вопросы акцизов, особенности применения акцизов в современных условиях в Азербайджане, раскрываются вопросы акцизного учета и налогообложения, особенности механизма налогового контроля со стороны налоговых органов, правила возмещения акцизов.

В статье также рассматриваются меры ответственности налогоплательщику, без основания своевременно не представившему налоговый отчет, реализация продукции (товаров), подлежащих маркировке акцизными марками, без таких марок, нормативно-правовые акты принятые Европейскими Союзом о применении акцизов.

Ключевые слова: акцизы, учет и регистрация, налогообложения, лицензия, налоговый контроль.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 07.01.11.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 17.01.11.

Çapa qəbul olunmuşdur: 25.01.11.